

Kako objasniti objasnidbenik?
(Marko Samardžija: *Srpsko – hrvatski objasnidbeni rječnik*, Matica hrvatska, Zagreb, 2015., 599 str.)

U svibnju 1992. godine na Himalaji, negdje podno vrha Kangchenjunge (8586 m), zaglavila je Wanda Rutkiewicz, jedna od najsajnijih alpinistkinja svih vremena. Članovi su njezina tima s priličnom jasnoćom razabrali što se dogodilo: smrznula se pri pokušaju da prenoći na visini većoj od osam tisuća metara, koja je među alpinistima poznata kao »zona smrti«; takvi pokušaji gotovo redovito završavaju tragično. No Wanda je bila veoma iskusna, pa je opravdano pitati se kako joj se tako nešto moglo dogoditi. Tu u igru, međutim, ulazi još jedan čimbenik: na takvim visinama mozak nije dostatno opskrbljen kisikom, te je čovjek, ma koliko veliko njegovo znanje i iskustvo bilo, često sklon donošenju iracionalnih odluka. Pravo o tome suditi može jedino onaj tko se sâm odvažio poći »gore«, i – još više – tko je na vlastitoj koži iskusio kako visina nepovoljno utječe na trijeznost prosudbe.

Otrprilike tako stvari stoje i s rječnicima. Prvo, malo ih je koji se praktičnom leksikografijom uopće bave, a među njima još ih je manje koje teorija leksikografije istinski zaokuplja. Smrtnici olako prosuđuju konačan ishod, a da se sami nikada nisu upustili u sastavljanje rječnika. A onda, tu je i čimbenik »zone smrti«: čak iiskusni leksikografi, opremljeni i znanjem i tehničkim pomagalicama (koja su, recimo, Šuleku pri sastavljanju njegova njemačko-hrvatskoga rječnika bila nedostupna), mogu donijeti pogrešne odluke. A to bi valjano mogao, pa i smio ocijeniti onaj, i samo onaj tko se obreo u rječnikotvorstvu te se, barem jednom, našao pod pritiskom donošenja odluka koje su se poslije pokazale iracionalnima. Ulog, istina, nije tako velik kao u alpinizmu, ali napisano ostaje – pao vrabac s mosta, za spomen je dosta.

Profesor Marko Samardžija upustio se u područje ionako po sebi složeno, a k tomu i viševrsno osjetljivo. Rezultat, *Srpsko – hrvatski objasnidbeni rječnik*, uzbibao je mutež i prije negoli je meka dotaknula površinu vode. Treba, odist, hrabrosti za rad na rječniku, pogotovu na rječniku dvaju idioma kojih je razdjelnica toliko osporavana – hoćeš genetskolingvistički ili sociolingvistički, hoćeš sinkronijski ili dijakronijski. Tko obada, a nije promolio nos iz vlastita, dobro čuvana dvorišta, pili granu na kojoj sjedi. Zato rječnik zaslužuje poštovanje. Ono ima biti to veće što se radi o djelu jednoga čovjeka; svjesni smo da su rječnici danas najčešće djelo (većega) tima, pa i opet se u njima nađe mnogošta.

Jalovo je i besmisleno ma i načeti pitanje razgraničavanja hrvatskoga i srpskoga idioma jer je argumenata, pristupa, metoda i nijansi i na jednoj i na drugoj strani toliko da je najbolje zašutjeti. Što je bilo prije, jedinstvo ili mnoštvo? Prastaro filozofsko pitanje na koje nema odgovora. Slično je i s pitanjem o monoteizmu ili politeizmu. Tu je, međutim, moguć mudar kompromis,

znan kao henoteizam: usredotočenost na jednoga boga u bogoštovlju, »dok se na razini promišljanja ne isključuje opstojnost drugih božanstava.«¹

Dijelit ćemo to polazište. To jest, nastojat ćemo se očuvati čistim i od genetskolingvističkoga i od sociolingvističkoga živoga pijeska i reći da postoje nepobitni dokazi o hrvatskoj jezičnoj normi, na svim razinama, koja se još tamo od Kašićeva vremena jasno razaznaje i u isti mah jasno razlikuje od srpske jezične norme. Dakako, odlučujemo se za kompromis, a taj je uvijek »iznuden i uvjetovan određenim povijesnim okolnostima, omogućujući da iskustvena istinitost može zaživjeti i preživjeti,«² ovdje napose nejasnoćom koju naslovnica rječnika nameće.

Gledano iz perspektive broja jezika, rječnici mogu biti jednojezični i višejezični (dvojezičnima tu pripada prvo mjesto). Kamo pritom svrstati objašnjbene rječnik? To je, kako veli Simeon, »jednojezični rječnik koji tumači značenje i upotrebu uvrštenih [riječi] objašnjenjima parafrazama, sinonimima i sl.«³ Objasnidbeni je rječnik (rus. *толковый словарь*), prema tomu, tipološki gledano, isključivo jednojezičnik – jer je objašnjenje moguće samo unutar jednoga (istoga) jezika. Upita li nas tko za riječ *lemeš*, razumjet ćemo da našem sugovorniku nije poznato njezino značenje, ali polazimo od nedvojbene činjenice da je komunikacija između nas dvojice moguća – to jest, da nam je pitanje upravljeno na istome onom jeziku na kojem se očekuje tumačenje onoga o čemu se pita, a pripada istomu tomu jeziku. Zato ćemo započeti: »Lemeš je istoznačnica za ralo.« Ako sugovornik ne zna što je ralo, naše tumačenje ide dalje: »Ralo je sječivo na plugu.« Ne zna li on, pak, što je plug, tada ćemo mu reći da se radi o »spravi za obradu zemlje«. Takav tijek razgovora, ovisan već o stupnju općega i jezičnoga obrazovanja te ukupnosti životnih iskustava našega sugovornika, može se i dalje spuštati u tumačenje još temeljnijih pojmova, ali ako u njega ne postoje patološke kognitivne smetnje, i isključimo li zlonamjernost, jednoč će morati biti dano objašnjenje, bez obzira na to kako primitivno ono bilo, koje će biti prihvaćeno kao valjano.

No sasvim je drugačiji slučaj posrijedi ako nas, za zgodu, kakav Englez – čuje li da opetovano, u kratkim razmacima, upotrebljavamo riječ *lemeš* – upita: »Lemeš, what is it?« Više, naime, nismo u situaciji kao maloprije, to jest, ne možemo ponoviti rečenicu: »Lemeš je istoznačnica za ralo«, jer je komunikacija između nas dvojice apriorno nemoguća, mi ne govorimo istim jezikom. Jedino što tada možemo učiniti jest ponuditi englesku jednakovrijednicu:⁴ »Lemeš is Croatian word for plowshare.« »Oh, plowshare, I see.« Ne razumije li on, pak, riječ *plowshare*, upustit ćemo se u daljnje tumačenje – ali, *na engleskome*. Zabasali smo na područje dvojezičnoga rječnika, u kojemu više nema

- 1 *Enciklopedijski teološki rječnik*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009, 361, s. v. *henoteizam*.
- 2 Zvonimir Izidor Herman, »Radino siromaštvo prvokršćanskih misionara s posebnim osvrtom na iskustvo sv. Pavla prema 1–2 Korinćanima.« U: Karl Rahner – Zvonimir Izidor Herman, *Siromašni poradi kraljevstva Božjega. Teološki – biblijski – pastoralni vidici*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990, 77.
- 3 Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969, sv. II, 309, s. v. *rječnik*.
- 4 Naravno, služimo li se engleskim; na toj se pretpostavci temelji argumentacija u nastavku.

govora o istoznačnicama; sada je riječ o jednakovrijednicama (semantičkim ekvivalentima).⁵

Sve bi to lijepo bilo kada bi se stvari tako precizno mogle odrediti i razgraničiti. No nemalu pomutnju u ovo, barem načelno jasno razlikovanje unose egzotizmi. Jer, kako ćemo sugovorniku prevesti, jednakovrijednicom zamijeniti japansku riječ *okononiyaki* ili riječ *pimîhkân* iz jezika cree, ako on jestvine koje dotične riječi označuju nikada nije pripremao, nikada kušao, nika-da za njih čuo? To znači da će svaki dvojezični rječnik barem unekoliko morati biti i objasnidbeni rječnik. Naravno, egzotizama će biti više u kulturama, pa onda i jezicima, međusobno udaljenijima, što bi nas nukalo na zaključak da je ona zadnja podloga, o kojoj izvedba rječnika ovisi, kulturna zbilja, a ona je toli-ko mnogooblična i mnogovrijedna da je, ogleđano pomoću teorije limesa, pravi dvojezični rječnik nemoguć, što leksikografska praksa – a navlastito *uzorna* leksikografska praksa – ipak osporava.

Kako se, s tim bremenom na pameti, othrvao rječnik Marka Samardžije? Naslovom: »srpsko – hrvatski objasnidbeni rječnik« on već u polazištu nemušto zbunjuje. Jer rječnik je ili jednojezični (pa objasnidbeni, s uglavnom zadovoljenim metajezičnim semantičkim odnosom istoznačnosti lijeve i desne strane) ili dvojezični (pa uspostavlja uglavnom dostatno prihvatljiv semantički odnos jednakovrijednosti polaznoga i ciljnoga jezika).⁶

Prije svega, nezgodan je sâm atribut »srpsko – hrvatski«. Kako znamo, za pisanje odnosa najmanje dviju sastavnica »od kojih se samo zadnja sklanja, koje označuju najmanje dva pojma, a svaka ima svoj naglasak«⁷ upotrebljava se spojnica, ne crtica. Jasno je zašto je autor namjerno stavio crticu, odvojenu bje-linama: kako bi u čitatelja odagnao svaku primisao na posličenje (poistovjećivanje) s nazivima umjetno stvorenoga jezika, opstojavšega do raspada Jugoslavije: srp-sko–hrvatski, srpskohrvatski, srpski ili hrvatski jezik.⁸ S druge, treznije strane valja reći da naziv *srpsko–hrvatski* u značenju koje je imao prije 1990. godine ostaje historizmom, i nema nikakve veze s današnjim normativnim zahtjevom da dvojezični rječnik tih idioma bude nazvan *srpsko–hrvatski* (analogno portu-galsko–hrvatskomu ili urdu–hrvatskomu rječniku), baš kao što i čin satnika, koji nosi neki pripadnik Hrvatske vojske, nema nikakve veze sa satničkim činom iz vremena Nezavisne Države Hrvatske.

Ali ako je rječnik dvojezični, čemu ga onda kvalificirati »objasnidbenim«? Nije pritom sporan sâm pridjev iz naslova, već u cjelini gledana nejednoznačnost naslova rječnika i njegova tipološka (ne)određenost. Tim se atributom autor,

5 Slika je pojednostavljena da bi bila jasnija uloga jednojezičnoga (objasnidbenoga) rječnika i dvojezičnoga (prijevodnoga) rječnika. Nije ovo mjesto za raspravljanje o kriteriju razumljivosti u identificiranju jezičnih entiteta; tek se može mimogred spomenuti da je među govornicima dvaju jezika moguć visok stupanj razumljivosti, kao što je i među govornicima istoga jezika moguć visok stupanj nerazumljivosti.

6 Ako su jezici srodni, dána je podloga za niknuće različitih tipova dvojezičnih rječnika te rječnika lažnih prijatelja (rus. *словарь ложных друзей*). Dakako, doista je moguća i hibridna varijacija dvojezičnoga objasnidbenika, ali je takav granični slučaj vezan uglavnom uz terminološki tip rječnika.

7 *Hrvatski pravopis*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2013, 105.

8 Nazivi su doneseni počevši s pridjevom *srpski*, u skladu s naslovom rječnika.

želeći staviti naglasak na različitom, zapravo i ne htijuć svrstao među one koji žele dokazati upravo suprotno, jednost hrvatskoga i srpskoga idioma, neutralizaciju dviju normi, jednako kao u policentričnih jezika. Samardžija polazi od leksičkih razlika dvaju idioma koje su »odavno [...] uočena činjenica« (str. 5), što je prilično nesklapno njegovoj (osobnoj) odluci da sastavi rječnik »po načelima dvojezične leksikografije« (str. 7). A nerazumljivost dijela srpskoga leksika mlademu naraštaju govornika hrvatskoga (str. 6) ne opravdava potrebu za objasnidbenim rječnikom, jer bi, tim istim načelima služec se, valjalo napraviti i objasnidbeni njemačko–hrvatski rječnik za sve one govornike hrvatskoga idioma školovane poslije raspada Austro–Ugarske Monarhije, ili objasnidbeni latinsko–hrvatski rječnik za sve katoličke svećenike zaređene nakon uvođenja narodnoga jezika u bogoslužje.

Nu da ne bismo samo po koricama ovaj rječnik sudili, valja nam i u tekst zagrepsti. U razmatranje, koje je nužno ograničeno, uzeta su tri slova: jedno početka (*a*), jedno iz sredine (*m*), jedno skonca rječnika (*v*), i – unutar njih – religijski (pravoslavni) nazivi, jer u oči upada njihova čestotnost: 32 % svih natuknica pod slovom *a*, 19 % svih natuknica pod slovom *m* i 21 % svih natuknica pod slovom *v*. Kako im pristupiti? Ponajprije načelno. Religijsko nazivlje, koje vuče porijeklo (najčešće) iz svetoga jezika neke religije, u današnjim (živim) jezicima opstoji uglavnom na razini posudenicâ. Hrvatska katolička terminologija u tome je smislu bogatija jer je, osim latinskoga, za idioglotemizaciju imala na raspolaganju još jedan sveti jezik – staroslavenski,⁹ koji je poslužio kao podloga za tvorbu, bilo da je riječ o kalkiranju (*inkarnacija – utjelovljenje*), ili o drugačijim načinima tvorbe. Rečeno ne vrijedi za pravoslavno nazivlje, koje je najvećma grčko (i iz njega, a bez utjecaja latinskoga, ušlo u staroslavenski). Budući da je ono oblikovano i udareno pečatom srpske kulture, koja se naslanja na poimanje autokefalnosti pravoslavnih crkava, prevodenje je moguće jedino u slučaju naziva koji označuju religijsku zbilju zajedničku i katolicizmu i pravoslavlju (kršćansku u širem smislu), dakle prije Istočnoga raskola (naprimjer *blagodat – milost*), ne i u slučaju nazivlja koje se referira na realije vlastite pravoslavlju.

Ovdje leži već prva nejasnoća – kratica *pravosl*, koja je trebala biti zamijenjena hiperonimskom kraticom *relig* (uz sasvim nepotrebnu kraticu *teol*), to više što se u rječniku javljaju natuknice koje doista ne pripadaju ni pravoslavlju ni katolicizmu, nego (i) drugim religijama. Za primjer donosimo natuknicu *azima*, koja je ovako obradena: '1. *pravosl* beskvasni kruh u istočnome bogoslužju 2. židovski beskvasni pashalni kruh.' Beskvasni se kruh, naime, doista upotrebljava i u katoličkome bogoslužju (dapače, latinski mu je naziv – dakako, iz grčkoga – *azymum*), i u židovskome bogoslužju, pa je odrednica *relig* jedina ispravna.

Budući da su i crkvene službe i liturgija pravoslavnima definirane i razradene nakon crkvenoga raskola godine 1054, riječ *arhiepiškop* nije dopušteno prevoditi riječju *nadbiskup*, jer supstancijalno nije riječ o istome

9 Zaobilazimo ovdje pitanje izvorâ, načinâ prenošenja i redakcija toga jezika, nazivajuć ga pojednostavljeno i neutralno.

pojmu (jednako tako, *Arandjelovdan* nije *Miholje*). Pogotovu nije ispravno uspostavljati u takvim slučajevima odnos bliskoznačnosti (kao što je to nerijetko, i na spomenutom primjeru, učinjeno znakom ≈), i stoga što je to nedopustivo značenjski (*batat* nije bliskoznačnica *krumpiru*), i stoga što je to nedopustivo teorijski, jer je pojam bliskoznačja sasvim pogrešno shvaćen i primijenjen. On se, naime, ne smješta u područje (djelomične) sinonimije, nego paronimije. A paronimija je, jednako kao i drugi semantički međuleksemski odnosi, nemoguća ako rječni parnjaci ne pripadaju istomu idiomu, u ovome slučaju istomu standardnomu jeziku. Nazivi *arhiepiskop* i *nadbiskup* (a napose *arhiprezviter* i *prvosvećenik*) jednostavno nisu semantički ekvivalenti jer pripadaju različitim nomenklaturama, slično kao što ne postoje jednakovrijednice kad je riječ o nazivima vojnih činova ili sveučilišnih zvanja u engleskome i hrvatskome, pa je uopće nepotrebno prizivati druge kriterije – primjerice, jezičnu sinkroniju, istu tvorbenu porodicu te djelomično podudarnu fonološku strukturu.¹⁰

Pogreške se javljaju i u »objašnjavanju« srpskih pravoslavnih termina. *Antifonar* se nije *upotrebljavao*, nego se još uvijek *upotrebljava*, ne u misi, nego u liturgiji (tehnički naziv za pravoslavno bogoslužje), a nije vlastit samo pravoslavnim crkvama (strogo uzevši, pojam pravoslavne crkve zbog načela autokefalnosti ne postoji, može se govoriti jedino o pravoslavlju, pa je u natuknici *arhiepiskopija* netočno pisanje velikim slovom: »Pravoslavna crkva«¹¹), nego i Katoličkoj crkvi; i jedino ako se srpski naziv odnosi na katoličku upotrebu, moguće je prevođenje.

Za natuknicu *vaskrsnuti* donesene su tri jednakovrijednice: '1. *pravosl* uskrsnuti 2. uskrisiti 3. *pren* preporoditi, vratiti u život'. Autor je dobro uočio da u hrvatskome, nasuprot višeznačnici u srpskome, postoji više leksema; očuvano je razlikovanje neprijelaznoga (*uskrsnuti* 'ustati od mrtvih na novi život') i prijelaznoga glagola (*uskrisiti* 'učiniti da tko ustane od mrtvih na novi život'). Premda autor samo prvi glagol obilježava terminološkom odrednicom, oba glagola imaju religijsko značenje, koje je u ovome slučaju primarno, terminološko (»Ako Krist nije uskrsnuo, uzalud vjera vaša«, »Bog je uskrisio Isusa treći dan«), i općeupotrebno značenje, koje je u ovome slučaju sekundarno, prenese-no (»Uskrsnut će opet ljubav naša«, »Svojom je predanošću u studenata uskrisio želju za znanjem«). To je razlikovanje po prijelaznosti, odraženo u dvama glagolima istoga korijena, vlastito jedino jezicima deriviranima od staroslavenskoga – no ne svima, pa se tako već u srpskoj redakciji crkvenoslavenskoga ta leksička razlika počela gubiti, a danas je posve neutralizirana u jednome glagolu: *vaskrsnuti*. Unatoč tomu iznenađuje nas dvoje: odrednica *pravosl* uz hrvatski glagol *uskrsnuti*, jer je terminološkom odrednicom (još jednom: *relig*, ne *pravosl*) trebala biti obilježena srpska natuknica; natuknica *vaskrsnuti* trebala je pak biti upućena na *uskrsnuti* jer je autor sigurno znao, s obzirom na poznavanje srpskih rječnika, književnosti i tiska, da su riječi s početnim *va-* (stsl. *vъ-*) u standardnome srpskom stilski obilježene, te da se upotrebna i norma-

10 Usp. Branka Tafra, »Paronimi između uporabe i kodifikacije«. U: *Od riječi do rječnika*, Školska knjiga, Zagreb, 2005, 252–253.

11 Ako, pak, izrijeком navodimo pojedinu autokefalnu crkvu, pisat ćemo je – o imenu je riječ – velikim početnim slovom: Srpska pravoslavna crkva.

tivna prednost daje riječima s početnim *u-*, koje su – osim toga – čestotnije.¹² Uspostavom natuknice *uskrsnuti* ne bi se potrla razlikovnost dvaju leksema jer u dvojezičniku, a autor svoj rječnik smješta u dvojezičnu leksikografiju, oni ne mogu biti jedan, isti leksem, što u ovome slučaju dodatno potvrđuje postojanje više glagola u hrvatskome nasuprot jednomu u srpskome.

Uz natuknicu *vodoosvećenje* netočno je »objašnjavanje« 'blagoslov, posveta vode', jer se voda u pravoslavnome bogoslužju, istina, *osvećuje* ('posvećuje'), dočim se u Katoličkoj crkvi, na koju se hrvatska jednakovrijednica odnosi, uvijek i beziznimno blagoslivlje. Nadalje, *miropomazanje* se »objašnjava« četirima hrvatskim riječima, od kojih je prva ('sveta pomast'), kao prvo, netočna – jer naziv *sveta pomast* odnosi se na sakrament koji Crkva podjeljuje bolesnicima (a njemu u pravoslavnoj liturgiji odgovara *jeleosvećenje*, ne *miropomazanje* – koje se odnosi na sakrament potvrde), a onda i zastarjela (danas se upotrebljava naziv *bolesničko pomazanje*). *Anahoretu* ne odgovara jednakovrijednica 'eremit', jer razlika dvaju načina samotničko–pustinjačkoga života, anahoretstva i eremitstva, počiva na postojanosti, odnosno promjenjivosti mjesta boravka.¹³

Autoru su se u hrvatski dio rječnika zavukle i izrazito srpski obilježene riječi ('Mihajlo' kao hrvatski oblik srpskoga imena *Mijajlo*, namjesto 'Mihael',¹⁴ »halkidonski sabor« namjesto »Kalcedonski sabor«, pri nabranjanju vaseljenskih sabora¹⁵), nedovoljno istančano poznavanje hrvatskih imena – za bundžiju i ubojicu *Varavu* u hrvatskome ćemo upotrijebiti samo *Baraba*, nikada *Barabas* ('Baraba[s]'), a i materijalne pogreške ('Mihej' nije hrvatsko ime proroka *Malahije*, riječ je o dvojici proroka).

Ako je potreba za poznavanjem pravoslavnoga nazivlja među govornicima hrvatskoga jezika, koji su »odrasli [...] s hrvatskim jezičnim osjećajem [...], drugačije jezično odškolorani«, i koji »u dodiru sa srpskim jezikom [...] zastaju nesigurni i zbunjeni« (str. 6), doista tako velika kao što nagoviješta broj natu-

12 Zato ćemo, primjerice, u *Rečniku srpskoga jezika* pod natuknicom *васкрснути* naći uputnicu: »в. *ускрснути*« (*Речник српскога језика*, Матица српска, Нови Сад, 2011, 124, s. v. *васкрснути*). A uz natuknicu *ускрснути* stoji: »1. устати из мртвих, оживети; повратити се у живот 2. подићи из мртвих, оживети некога, нешто 3. поново се јавити, појавити се (у сећању, мислима и сл.)« (*Речник српскога језика*, Матица српска, Нови Сад, 2011, 1382, s. v. *ускрснути*). Ovdje, u posve suvremenome ostvaraju srpske leksikografije, vidimo da prednost ima glagol *uskrsnuti*.

13 Dok je u početku, kako se čini, anahoret bio pustinjač s promjenjivim mjestom boravišta, a eremit trajno živio na jednome mjestu (»satis colligitur hoc esse discrimen inter *Anachoretas* et *Eremitas*, quod *Eremitæ* in solitudinibus certa tabernacula habebant et casas, quibus carebant *Anachoretæ*, vagi per deserta habitantes« [*Lexicon totius latinitatis ab Aegidio Forcellini seminarii patavini alumno lucubratum deinde a Iosepho Furlanetto eiusdem seminarii alumno emendatum et auctum nunc vero curantibus Francisco Corradini et Iosepho Perin seminarii patavini item alumnis emendatius et auctius melioremque in formam redactum*, Typis seminarii, Patavii, 41940, sv. I, 232, s. v. *anachoreta*], u srednjemu je vijeku pustinjač mogao mijenjati mjesto boravišta (ipak uvijek u izoliranoj nastambi), dočim se anahoret povlačio u trajno zazidanu ćeliju, obično prigradenu uz crkvu ili kakav samostan. Budući da je srednji vijek već obilježen Istočnim raskolom, pravoslavno monaštvo trebalo bi poznavati samo Forcellinijevo razlikovanje, iako u praksi izjednačuje eremitstvo i anahoretstvo, nazivajući ih hiperonimom *otšelništvo*, nasuprot cenobitskomu *opštežiću*.

14 Ako je, pak, riječ o varijanti, tada je uz ime *Mihajlo* trebalo staviti znak za uputnicu i obraditi je kao posebnu natuknicu.

15 Pogrešno napisanih malim početnim slovom.

knica i njihov udio u rječniku, tada bi bilo najbolje ozbiljno razmisliti o objavljivanju hrvatskoga izdanja leksikona (srpskoga) pravoslavlja, u kojem bi svi ti nazivi bili primjereno protumačeni, ali s natuknicama svagda kao tudicama, a nipošto kao prilagodenicama.

No u broju natuknica odnosećih se na religijsko nazivlje ima još nešto simptomatično. Na to se autor poziva na početku predgovora, ističući da razlike »tih dvaju standardnih jezika [...] imaju različita ishodišta od *vjerskih* i civilizacijskih do različitih standardizacijskih procesa« (str. 5).¹⁶ Čemu toliko razlikom u vjeri (iako je sveza »razlika u vjeri«, primijeni li se na odnos katolicizma i pravoslavlja, u najblažem slučaju krajnje dvojbena) argumentirati različitost idiomâ? Zapravo, forsiranje konfesionalnih razlika stara je stvar. Na prilik, Britansko i inozemno biblijsko društvo, na južnoslavenskome tlu utkano ponajvećma po Karadžićevu i Daničićevu prijevodu Biblije, te njegovim hrvatskim »inačicama« (Šulekovej i Rešetarovoj), služilo se jednakom argumentacijom. U pozadini je, naravno, bila Karadžićeva (a po njoj i Kopitarova i Miklošičeva) teza o Hrvatima kao o Srbima čija je jedina posebnost latinično pismo i pripadnost Katoličkoj crkvi. Stoga su u Društvu razložno držali da je objavljivanje Karadžićeva (i Daničićeva) prijevoda u latiničnim pismenima i vlastitim imenima izmijenjenima u skladu s Vulgatom sasvim dostatan redakcijski zahvat da »katolički Srbi« dobiju prihvatljivu Bibliju. Istina je, međutim, bila daleko slojevitija, jer je trebalo čekati na novo izdanje, koje je priredio Bogoslav Šulek, i koje je u punome svjetlu otkrilo svu defektnost svođenja razlika na pismo i denominaciju.

No: ako se Hrvate pošto–poto htjelo prikazati kao »katoličke Srbe«, tada je denominacijsko razlikovanje (katolici – pravoslavni) bilo glavni adut na kojemu je valjalo jašiti do besvijesti, a sve stoga što je to bio i jedini adut s obzirom na to da druge razlike zapravo nisu ni priznavane. Samarđžijino opredjeljenje za zastupljenost tolikih religijskih naziva u rječniku, a osobito njihovo hiponimiziranje kraticom *pravosl*, tako upadljivo nalikuje na oživljavanje prastare raspre – štoviše, na *nehotično* potvrdno argumentiranje ipak nadidenih ideoloških teza.

Isvušno inzistiranje na (ne toliko važnim) razlikama uvijek, već i psihološki gledano, nekako ostavlja dojam nesigurnosti u vlastite teze, odnosno straha da u tmušnim dubinama ipak čuči sličnost koju svim silama nastojimo nijekanjem uništaviti. Jer ako su razlike svega što je srpsko od svega što je hrvatsko (idiotimi uključeni) doista toliko drastične, onda se neizbježno mora govoriti o dvjema toliko udaljenim kulturama (razmjernima i prisposodobivima valjda odnosu hrvatske kulture i kulture potplemena Oglala Lakota) da bi izradi dvojezičnika, koji će itako ostati nemoćan pred silinom egzotizamâ, morala prethoditi klasičnopolitistička istraživačka ekspedicija i s jedne i s druge strane (jer civilizacijski smo, skromna je pretpostavka, tu negdje).

Postoji, dašto, i alternativa. Ali da bismo mogli ozbiljno uzeti je u obzir, valja nam najprije prvu mogućnost, to jest da se Hrvati od Srba razlikuju samo latiničnim pismom i pripadnošću Katoličkoj crkvi, ozbiljno razmotriti i dosljedno dotjerati do kraja. Ona je, očito, još uvijek neizbrisiva u (pod)svijesti

16 Kurzivno je isticanje moje.

svih onih koji odnos srpskoga i hrvatskoga idioma opterećuju rogom razlikovnikâ koji prodaju pod svijeću u leksikografskome svijetu novoga i jedinstvenoga tipa rječnika, primjenjiva za opisivanje isključivo odnosa hrvatskoga i srpskoga idioma, i nijednoga drugoga. Što će se s tim razlikama dogoditi? Možemo samo pretpostaviti da će se, na duži rok, opreka latinica – ćirilica vjerojatno razriješiti u prilog praktičnije i raširenije latinice, a razlika u denominaciji, u sekularnome društvu vjerojatno, i na jednoj i na drugoj strani, neutralizirati u religioznome indiferentizmu. I, o što će se onda upirati teoretičari »razlikovnicizma«?

A alternativa, alternativa znanstvene argumentacije, kada se napokon iscrpe svi nedorasli i mimoznanstveni argumenti, sama će se od sebe pomoliti pred našim očima: izrada dvojezičnika. Kako god, naime, hrvatski i srpski u svjetskome ili domaćemu jezikoslovlju nazvali¹⁷ (samostalni jezici, varijante jednoga policentričnoga jezika, ili nešto treće; sâm naziv zapravo je za praktičnu leksikografiju potpuno nevažan), nepobitno je riječ o dvama standardnim idiomima i dvjema normama, najvišemu i najautoritativnijemu leksikografskom kriteriju, što onda ište i dvojezični rječnik, i to bez uvodnih anakronih eksplikacija i (bjeso)mučna glodanja po povijesnim okolnostima – ni po koju cijenu beznačajnima, ali ipak izvanjezičnima, mirno polazeći od dviju normâ, kao što se (ozbiljnoj) leksikografiji i pristoji, i kao što bi svaki hungarist danas učinio s mađarsko–hrvatskim rječnikom, ne obazirući se na minula političko–interesna trvenja. No to je zadatak koji će možda moći učiniti tek kroatisti i serbisti stasali nakon ugasnuća ovoga našega, u nemala i nemila zbivanja uključenoga, pa zato opterećenoga i subjektivnoga naraštaja.

Uz izvedbene primjedbe (tabličnost nasuprot standardnoj dvostupčanosti, smještanje uputnica za srpski dio rječnika na desnu, hrvatsku stranu rječnika, te sasvim nepotrebno umnažanje natuknica gomilanjem arhaizama i historizama (*apsanija*, *argatovanje*, *mađupnica*, *moreuzina*, *vejka*, *vojničar*), ostajemo s neodgovorenim pitanjem: što objašnjava ovaj objasnidbeni rječnik? Ili, parafrazirajući Glaukonov uvid,¹⁸ možemo zaključiti: ta smiješno je da objasnidbenik treba objašnjenje. Jer je, kako se doima, najprije prijeko potrebno objasniti njegovo značenje i svrhu kako bismo ga tek tada mogli ispravno primijeniti na ono što objasniti želimo.

Ipak: Samardžiji valja zahvaliti što je njegovim rječnikom kroatistici najzad, nakon tolikih godina, kada je o leksikografskome odnosu srpskoga i hrvatskoga riječ, pošlo za rukom barem malo odmaknuti se od kletoga leksikografskoga nazovitipa »razlikovnoga rječnika« (i razlikovnikâ, kao njegovih praktičnih ostvaraja) te dati naznaku udaranja smjerom dobrog staroga skolastičkoga načela raščišćavanja pojmova prije negoli se sama rasprava začne, na kojem nas, krenemo li njime, nadati se, u dohledno vrijeme očekuje dobar urod dobrih dvojezičnika. Bit će to na obogaćenje i na ponos i srpskoj i hrvatskoj leksikografiji.

Mislav Kovačić

17 U ovomu su prikazu upravo stoga neutralno nazvani *idiomima*.

18 Platon, *Država*, Naklada Jurčić d.o.o., Zagreb, ⁵2004, 149 (III, 403e).